

Identitás és önevolúció¹

Mezei Tamás²

Abstract **Identity and self-evolution.** This paper is focusing on the definition of an essential principium – personal identity – as it is constructed in Harris’s interpretation of the problem of human enhancement. It is examining Harris’s line of thought as the grammatical application, and the context of the notion *identity* unfolds, however, draw up some brief reflections on the viewpoints of others involved in the philosophical debate. The analysis denotes the most important deficiencies of the concept of *identity* by Harris, furthermore reveals the inconsistencies of the argumentation regarding the enhancing evolution in the context of the plural democracy. To conclude, Harris’s alternative to solve the hard moral problem of human enhancement does not provide us any real option, although, his concept of liberty, unreal foundation, and radical use of traditional ideas are rather original.

Keywords enhancement • biotechnology • identity • oriented evolution

Bevezetés

Harris, motivációját illetően, Habermashoz hasonló módon, a filozófia ősi vágyához nyúl vissza, a világ jobbá tételének ideáját veszi alapul. Meglátása szerint, az emberi történelem fordulóponthoz érkezett – nem végpontjához, ahogy Fukuyama vizionálta korábban –, vagyis a társadalmi rend elérte legszilárdabb kristályszerkezetét, tehát a világ jobbá tételének egyetlen módja az emberek közvetlen átalakítása. De állítása túlságosan erős, nem csak a gyenge és pontatlan premisszák miatt, hanem mert figyelmen kívül hagyja a plurális, liberális demokrácia minden principiumát egy disztópikus, tudományos despotizmus és a szigorú, biológiai redukcionizmus bevezetése érdekében. Végül soron felcseréli a *természetes kiválasztódást* a *szándékos szelekcióval*, vagyis a darwini evolúciót *önevolúcióval* váltaná ki, a faj tervszerű továbbnemesítése érdekében. Harris, igazán radikális, tételeit a jobb emberek előállításának védelmében formálja meg, illetve

1 A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

2 Debreceni Egyetem, BTK, Humán Tudományok Doktori Iskola Debrecen 4032 Egyetem t. 1. tamasmezei@yahoo.co.uk

a teljesítményfokozó eljárások általános, individuális hozzáférhetősége mellett érvelve. Ez jól illusztrálja az eltérő kategóriák és fogalmak pontatlan azonosítási gyakorlatát, minthogy a jobb emberek központosított előállítás, és az egyéni szabadságjogok biotechnológiai kibővítése nem felcserélhető, és nem azonos. Harris önálló fogalomhasználatot alakít ki eszmefuttatása számára, többek között újradefiniálja az egészség és a betegség princípiumait, valamint a normalitás fogalmát és szerepét. E kategóriák újraértelmezése a szubjektum identitásának átfogalmazását is magában foglalja, amely implikációk a gondolatmenet gerincét képezi.

A vizsgált elsősorban a *Fokozó evolúció* (Harris, 2007.) elemzésére koncentrálok, Harris kritikáinak nézeteit részletesen nem tárgyalja. Mindenekelőtt centrális jelentőséggel bír a tanulmány premisszáinak értékelése, mivel az argumentáció olyan feltételekre épül, amik a specifikus állítások megalapozását szolgálják, de nem tökéletesen helytállóak. Egyfelől, tévesek, mert sok esetben kategória hibát vétének, vagy apró csúsztatásokkal operálnak. Másfelől, félrevezetőek, mert az orvosi, biotechnológiai beavatkozásokat hamis fényben tüntetik fel, pontosabban, Harris *biztonságos és mellékhatásoktól mentes* beavatkozásoknak tekinti a teljesítményfokozó eljárásokat.³ Harmadrészt, aggasztó, ahogyan a személyes identitás megőrzésének jelentőségét degradálja, amint az egyetlen helyes perspektívájaként vizionálja a teljesítményfokozás iránti totális elköteleződést. Negyedrész, a szubjektum szabadságjogait, és az igazságosság alapelveit veszi semmibe, a demokrácia felfogása leginkább Hobbes (Hobbes, 1985.) természeti állapotához hasonló képet fest. Az érvelés alapvetése ezért ingatag, teherbírása kétséges.

Harrisi alapvetés

Harris az emberiség fejlődésére, mint történelmi tényre támaszkodik, ahogy azt Russel (Russel, 1961.) korábban megfogalmazta, de nem elégszik meg az evolúció természetes tempójával. A társadalmi fejlődés és az individuális kiteljesedés összefüggésben állnak, de túlzás kijelenteni, hogy csakis az utóbbi révén érhető el az előbbi fejlődése. Harris mégis abból indul ki, hogy a plurális, liberális demokrácia az elképzelhető legstabilabb társadalmi struktúra, aminek további fejlesztése tagjainak individuális fejlesztése révén érhető el. Szemlélete szerint, minden emberi tevékenység az individuum teljesítményének fokozása irányába ható aktivitás, legyen szó az öltözködésről, a vadászatról, az oktatásról, a gyógyításról vagy a kozmetikai jellegű beavatkozásokról, testi dekorációról⁴. Ez az elképzelés az állandó pozícióharcban álló individuumok közösségére

3 A teljesítményfokozás fogalmának harrisi értelmezése rendkívül egyedi, mivel csak azt a beavatkozást nevezi teljesítményfokozónak, amely ténylegesen javít a szubjektum életkörülményein. Vagyis kizár minden olyan eljárást ebből a kategóriából, amely legalább részben veszélyes, káros, vagy bizonytalan kimenetelű lehet. Álláspontja szerint, mindaz, ami ezen a meghatározáson kívül esik, nem nevezhető teljesítményfokozásnak. Ennek alapján a legtöbb terápiás protokoll egyértelműen nem teljesítményfokozó beavatkozás, jóllehet a kezelt szubjektum életkörülményein sok tekintetben javít. Ha például egy krónikus betegség kezelését tekintjük, ahol a páciens hosszú időn keresztül gyógyszerek szed, és a kezelés képes állapotát szinten tartani, a rövidtávú eredmények mellett figyelembe kell venni a szubjektum szervezetére ható farmakológiai terhelést egyaránt. A terápia és a teljesítményfokozás effajta megkülönböztetése valóban két szeparált kategóriát határoz meg, de a teljesítményfokozó eljárások halmazát meglehetősen szűkre szabja.

4 A test dekoráció esete különösen érdekes, mivel ez az egyetlen technika, amely az emberi test tényleges és végleges átalakításával operál. A tetoválás, piercingek és egyéb testékszerek viselete a test valódi módosítását eredményezte – így az oltások elterjedése előtt ez volt az egyetlen testi integritást sértő, visszafordíthatatlan beavatkozás. Vagyis, ebben az egy esetben lehet tényleges hasonlóságot tételezni a modern biotechnológiai beavatkozások, és a harrisi értelemben vett, teljesítményfokozó gyakorlatok

illő leírás, amely állapotban minden erőforrás, az élelemtől, a szaktudásig pozicionális jószág. Megszerzésük, megőrzésük, kamatoztatásuk a szubjektum elsődleges, saját, illetve nemzeti jólléte érdekében.

Komolyan fontolóra veszi az emberi készségek és képességek, általánosságban véve az emberi természet, forradalmi átalakításának eszméjét. A változások kiobbantását egyetlen kérdéstől teszi függővé. A tervezett átalakulás lehetővé teszi-e a faj túlélését és virágzását? Viszont említést sem tesz a változás kialakításának valódi szükségességéről, veszélyeiről, általános hozadékáról, stb.. Az emberi természet átalakítása, ez esetben, a sokszínűség és a divergenciák eltörlését jelenti, mivel az individuum elsődleges prioritásának a teljesítményfokozást teszi meg. Vagyis, a szubjektum identitása a testi és kognitív funkcióinak állandó fokozásában merül ki.

A harrisi elmélet egyik központi gondolata a terápia és a teljesítményfokozás szétválaszthatatlanságának tézise. Értelmezése szerint, a két eljárás duális összefonódása miatt állandó kettős hatással kell számolni, elsődleges és másodlagos eredménnyel. Az észrevétel értéke újszerűségében mutatkozik meg, de álságos, mivel ez az állítás nincs összhangban a teljesítményfokozás harrisi meghatározásával. Másik centrális ideája a helyzeti előnyök individuális kihasználásának imperatívusza. Annak pontos megfogalmazását azonban nem közli, milyen esetekben tekinthető egy individuális aktus tisztességes módon kiaknázható helyzeti előnynek. Viszont azt egyértelműen kijelenti, hogy a teljesítményfokozást nem pozicionális hanem abszolút jószágnak tekinti. Ez arra enged következtetni, hogy Harris támogat bármely, tetszőleges szubjektív szándékból véghezvitt teljesítményfokozási kísérletet. Tételét alátámasztó argumentuma a teljesítményfokozás definíciójára támaszkodik, vagyis körben forog, mivel úgy fogalmaz

A teljesítményfokozás etikai igazolását, avagy védelmét nem az biztosítja, hogy ezek elképzelhetőleg helyzeti előnyhöz juttathatnak, hanem, hogy jobbá teszik az életet. (Harris, 2007. 29. o.)

A teljesítményfokozáshoz, mint egyedülálló, *szeparált* individuumok tevékenységhez viszonyul, nyíltan kijelenti, hogy a „kollektív tettek” következményei nem foglalkoztatják. Mivel a genetikai jellegű beavatkozások, Harris szerint, nem állnak kapcsolatban sem a teljesítményfokozás hatékonyságával, sem a társadalmi rendszert átformáló konzekvenciákkal, pusztán egyszerű, szubjektív döntés eredményei. Álláspontja szerint, a teljesítményfokozás centrális maximája az egyén életének jobbá tétele. Ami csak abban az esetben lenne elfogadható, ha a társadalom korpuszát az individuumok szeparált szigetei alkotnák, és a teljesítményfokozó eljárások kollektív alkalmazása, kötelező bevezetésük, nem juttatna egyetlen individuumot vagy csoportosulást sem tisztességtelen előnyhöz. A személyes identitás azonban nem független szociális beágyazottságától, az önkép kialakításában és fenntartásában lényeges szerepet játszik a társadalmi hálózathoz való kapcsolódás, beágyazottság. Véleményem szerint, a teljesítményfokozás eszméje nem transzformálható univerzális, morális imperatívusszá, mivel a szubjektív autonómiát sérti az életvezetés és tervezés ilyen szigorú orientációja. Ezzel szemben, Harris érvelésének esszenciális része a teljesítményfokozás közösségi általánosításának eszméje. A Harris által propagált beavatkozások mind a szabályozatlan, mind a

között. Más regiszterbe sorolandó az emberi test határait technológiai módszerekkel áthágó protokollok, és a szomatikus integritást nem sértő gyakorlatok. A szeparáció azért szükséges, mert az emberi evolúció emberi kézbevétele az előbbi kategóriába esik, Harris érvelése viszont azt sugallja, hogy az utóbbi praxissal áll párhuzamban.

kötelező alkalmazásnak a következményei a teljes emberi társadalomra hatással lehetnek, ahogy arra Habermas (Habermas, 2005.), Fukuyama (Fukuyama, 2003.) és Sandel (Sandel, 2007.) is rámutattak. Mivel az emberi genomot érintő beavatkozások direkt módon öröklődnek, tehát nem csak egyetlen szubjektum életét érintik, hanem majdnem *minden* leszármazottjátét úgyszintén.

A regeneratív orvoslással kapcsolatos nézetei újabb problémákat vet fel, mivel figyelmen kívül hagyja az emberi test és psziché között fennálló kapcsolatot. Valamint továbbra sem veszi figyelembe az szubjektum szociális hálózatba ágyazottságát. Illetve nem reflektál arra a valószínű tényre, hogy az agyi teljesítményt érintő teljesítményfokozás a szubjektumot kiszakíthatja szociális környezetéből. Az emberi testet érő hatások, akkor is következményekkel járnak az egyén személyiségére nézve, ha a beavatkozás nem a központi idegrendszeret érinti. Mint ahogy személyiségformáló hatása van a betegségeknek, a terápiának, a szenvedésnek és az örömnak, nem magától értetődő, miért lenne kivétel a regeneratív terápia, a szervátültetés vagy a génmanipuláció. A személyiségjegyek átalakulása, átformálása a szociális hálózat teherbírását is próbára teszi, nem csak az individuum önképére van befolyása. Ezért annak felelőtlen manipulációját egyértelműen kerülendő, morális kötelességgé alakítani meggondolatlan lépés.

A normális állapot megőrzése, harrisi kontextusban, a szubjektum számára ártalmasnak minősül, mi több, gondolatmenete egészen a normák szükségességének megkérdőjelezéséig merészkedik. Mindamellet, hogy a normalitás egzisztenciális tagadása rendkívül önkényes attitűd, közösségre gyakorolt befolyása bomlasztó. Nem szólva arról, hogy a normalitás fogalmának átalakítása nem kivitelezhető alulról felfelé építkezve, mivel az társadalmi konszenzuson nyugszik, nem privilegizált individuumok vagy csoportok érdekei szerint meghatározott. A közösségi értékek ilyen negligálása nem egyeztethető össze a plurális, liberális demokráciák kondícióival, hanem despota szemléletről árulkodik.

Harris úgy véli, hogy amennyiben egy teljesítményfokozó eljárás kellőképpen nagyvolumenű előnyök elérésével kecsegtet, akkor nem érdemes időt pazarolni a humanitás elavult elveinek fenntartására. Továbbá azt állítja, hogy célkitűzései nem nevezhetők transzhumanistának, de nem riad vissza tételei ilyen irányú implikációitól. Morális orientációja nyilvánvaló – állítja, hogy *minden* morális rendszer részscéljai ezek –, az élet, az egészség, az élettartam, és így tovább, javítása, növelése, kiterjesztése. Az életminőség effajta centralizációja számomra távolról sem kielégítő. A szubjektum biológiai funkcióinak szinten tartása, és folyamatos fokozása túlzottan redukcionista szemlélet, figyelmen kívül hagyja az emberi társadalom és kultúra számos egyéb, lényeges elemét. Némi túlzással, a hipochonder szemléletének csimborasszója, aki csak saját testi épségével foglalatoskodik.

Konzervatívok kritikája

Harris több helyen értékeli a teljesítményfokozás ellenzőinek vélekedését, így kitér Kass és Habermas álláspontjának kritikájára is. Kass elméletének (Kass, 2003.) részletesebb figyelmet szentel, jóllehet csupán egy néhány oldalas esszé állításait vizsgálja. Míg Habermas (Habermas, 2005.), jóval kiterjedtebb és sokkal átfogóbb érvelését néhány megjegyzéssel intézi el. Mint ahogy nem érdemel több figyelmet sem Mill, sem Fukuyama, illetve Sandel gondolatmenete sem, Buchanan és Daniels érvelésére úgyszintén néhány mondatban reflektál.

Harris utilitarista szemléletű gondolkodó révén Mill haszonelvűség felfogását követi. Érvelése Mill (Mill, 2006.) szabadságfogalmának elemzéséből indul ki, amelyről rendkívül egyéni kontextust alakít ki. A többség zsarnokságával szemben áll az egyéni szabadsága, hangzik a harrisi interpretáció. Véleménye szerint viszont, az egyéni szabadság teljes mértékben korlátlan, korlátozhatatlan, az individuum döntései nem befolyásolhatók többségi nyomásra. Vagyis burkoltan kijelenti, hogy sem az állam által meghatározott peremfeltételeket, sem a legalitás határait nem ismeri el. A szabadság ilyen tágra megragadott koncepciója azonban nem egyeztethető össze a liberális demokrácia kondícióival, még a minimális állam legalacsonyabb beavatkozási szintje mellett sem, illetve összeférhetetlenséget mutat a harrisi központosított eugenikai elvvel. A szubjektív szabadság e megragadása, milli értelemben, nem nevezhető szabadságnak, mivel egyetlen individuumnak sem kell tekintettel lennie a másokra, mindössze saját érdekeinek és lehetőségeinek maximális kiaknázása lehet célja.

Kass kategóriái distinkciójának értelmezésével indít Harris vizsgálata. A biotechnológiai vívmányok jó és rossz alkalmazásának megkülönböztetését emeli ki, és rávilágít, hogy álláspontjaik nem állnak túl távol egymástól, mégsem ért egyet maradéktalanul Kass tételeivel. A technológiai előnyök alkalmazhatóságának értékelése kapcsán merül fel a helyes, illetve helytelen alkalmazás kérdése. Egyetértésben állítják, hogy nem a tisztesség és az erőforrások igazságos elosztása érdemel nagyobb figyelmet, hanem az egyes eljárások teleologikus minősége. Harris álláspontja világos, minden eljárást jónak tart, ami előnyösebb helyzetbe juttatja az individuumot, ez a felfogás azonban eltér Kass perspektívájától. Mivel Kass, a felkínált géntechnológiai lehetőségeket, azok objektív konzekvenciái alapján értékeli. A teljesítményfokozó eljárások biztonságosságának problémáját érintve mindketten megállapítják, hogy ez elsősorban a terápiás, és nem a teljesítményfokozó jellegű beavatkozások problémakörébe sorolandó. Az észrevétel helytállósága azonban vitatható. Mert a teljesítményfokozó beavatkozások megítélésének jelentős faktora, a metodikák kockázatértékelése, míg a potenciális eredmények mérlegelése csak másodlagos szempont. Ellenben a terápiás eljárások szempontjából megközelítve, a veszélytelenség kérdése némiképpen kisebb súllyal esik a latba, mivel a terápiás eljárás hozadéka nagyobb prioritást élvez, mivel korábban meglévő funkció helyreállítását célozza.

A két filozófus álláspontjának differenciája a szabadság és a kényszer megítélésében ismerszik meg legplasztikusabban. Kass a genetikai despotizmus rémképétől tartva fogalmazza meg teljesítményfokozást elutasító téziseit, ám ezzel Harris szembe helyezkedik. Harris a reprodukciós klónozást egyértelműen kívánatosnak tartja, nem lát veszélyforrást benne, a normális reprodukciós gyakorlattal egyenértékűnek véli. Állítását nem lehet empirikus tényekkel igazolni, mint ahogy cáfolni sem. A következő gondolat mégis megfontolásra érdemes. A normális szaporodási eljárás, az ismert történelem során, nem vezetett egymást leigázó generációk önkényuralomára, azaz – Kass szavaival élve – az idő próbáját kiállta. Ezt jelenleg nem lehet kijelenteni a reprodukciós klónozásról. Másfelől viszont, a szaporodást célzó klónozás, humán evolúciós értelemben, alacsonyabb rendű természetes alternatívájánál, mivel nem hoz létre új genetikai összeállítással rendelkező egyedeket, csupán egy már meglévő egyedét reprodukálja, azaz helyben topog. Az egyetértésük ikrek esete ettől lényegesen eltérő – annak ellenére, hogy Harris tévesen, az ellenkezőjét állítja –, mert ők a szülők génállományának összeolvadása révén születnek, csupán egymás duplikátumai, nem egy korábbi generáció valamely tagjának kópiái. Ennek kapcsán derül fény Harris érvelésének újabb inkonzisztenciájára.

A személy fogalmának definíciója során ugyanis azt állítja, hogy az individuális élet-történet azzal veszi kezdetét, hogy egzisztenciális önreflexióra képessé válik az individuum. Ami azt implikálja, hogy nem tulajdonít számottevő jelentőséget a szubjektum fejlődésének korábbi szakaszainak. Ezzel szemben, az ikrek példájának kapcsán azt állítja, hogy az eltérő méhi környezet a klónok személyiségfejlődésére esszenciális hatást gyakorol. (Vö. Harris, 2007. 127. o.)

Harris abban látja a szemléleteik közti eltérést, hogy differencia áll fenn a különböző típusú eljárások morális megítélése között. Kass eltérően tekint az oktatás, a gyerekek válogatása [*child-rearing*] és az orvoslás, valamint a biotechnológiák alkalmazására. Harris ezeket azonos kategóriába sorolja, és pusztán hatékonyságuk és gazdaságosságuk mértékében differenciálja azokat. (Vö. Harris, 2007. 125. o.) Kass szemlélete azért értékesebb, mivel nem vét kategória hibát.

Véleménykülönség van kettejük álláspontja között továbbá a teljesítményfokozás konzekvenciái tekintetében is. Míg Kass – Sandelhez hasonlóan – állítja, hogy az emberi kiteljesedésre rendelkezésre álló mozgástér beszűkül, a legalacsonyabb és legmagasabb teljesítmény közötti távolság zsugorodása folytán. Míg Harris, az emberi teljesítőképesség nivójának általános emelkedését vizionálja, a horizont beszűkülését nem. Amennyiben Harris nézőpontja bizonyul helytállóknak, az rendkívül könnyen vezethet végleges szociális – illetve, az emberi faj taxonómiai – szakadáshoz is, mivel a modern technológiáktól elzárt rétegek, a teljesítő képességük maximumában sem biztos, hogy képesek lesznek elérni a megemelt nívószint legalacsonyabb fokát sem.

Harris ludditaként tekint Kassra, aki alaptalanul zárkózik el az új technológiák bevezetésétől, konzervatív megközelítést a fejlődés kerékkötőjének ítéli. Ám ez egyértelműen túlzó kijelentés. Kass a megfontolt és körültekintő fejlődés pártján áll. Harris megközelítése viszont, sokszor elrugaszkodott, szélsőséges, zabolátlan fantáziáláson alapul, helyenként sci-fibe illő, olykor utópikus. Részben ennek folyománya, hogy Habermas óvatos konzervativizmusát Harris kategorikusan visszautasítja, anélkül, hogy valóban megfontolná javaslatait. Harris kritikája annyiban merül ki, hogy felvázolja Habermas néhány gondolatát és komolytalannak deklarálja őket, lényegre törő vagy akár felületes érvek megfogalmazása nélkül. Bírálatainak alátámasztása helyett saját elvei helyességét ismételteti, továbbá hangoztatja saját perspektívájának felsőbbrendűségét, kifogástalanságát. Meglátásom szerint, a két elméletet kidolgozó intellektus értékrendje annyira eltérő, hogy összevetni sem könnyen lehet azokat. Habermas koncepciójának rugalmasságát dicséri – plurális, liberális demokrata felfogása –, hogy lehetőséget teremt Harris elméletének továbbfejlesztésére, és társadalmi bevezetésére. Ezzel szemben Harris nyíltan elítéli a habermasi eszmefuttatást, sőt komolytalannak, idejétmúltnak titulálja Habermas nézeteit, vitára sem méltatja.

Harris Fukuyama (Fukuyama, 2003.) kritikája tovább illusztrálja identitásfogalmának szimplicitását. Fukuyama *X tényezője* rendkívül összetett és komplex fogalom, és éppen e tulajdonságok teszi alkalmassá feladata ellátására, hogy az emberi méltóság alapkövéül szolgáljon. Harris viszont éppen a koncepció sokrétűségét kifogásolja, mert annak megragadhatóságát nehezíti. Saját elmélete viszont túlságosan lapos, az emberi testi és érzelmi világ fukuyamai felépítményével szemben. Számára az identitás arra méltó, amit kiharcol magának, preferenciája egysíkú, egyszerűen az állandó teljesítményfokozás zsinórmértével mérhető.

Sandel megközelítésével ellentétben Harris alulról építkezik. A társadalmi rend átalakulásának eszméjével foglalkozik, de az individuum felől közelít a problémához.

Míg Sandel azt állítja, hogy a társadalmi rendszert kell az egyéni igényeknek megfelelően kialakítani, addig Harris úgy vélekedik, hogy a társadalmi rend átalakulását az individuális átalakulások kumulatív eredményezhetik. Kifejezetten azt vizsgálja, mik azok a feltételek és szükséges áldozatok, amelyeket még érdemes vállalni a változásokból származó nyereségek érdekében.

Kass és Sandel felfogásának hasonlóságára is kitér Harris. Arra mutat rá, hogy az emberek szupermenné formálása számára nem jelent morális dilemmát, vitapartnereinek viszont igen. Harris nem tekinti ténylegesen dehumanizáló beavatkozásnak a teljesítményfokozással elért fejlődés eredményét. Állítása megkérdőjelezhető, mivel a halhatatlan szuperemberek gyártásának elképzelése, morális értéküktől függetlenül, a humán kondíció határait meghaladják. Vagyis egyértelműen megfosztják humán státuszától a szubjektumot, akár poszt-, akár tranz-, nonhumán stb. jövőképet festenek.

Harris korábban már kijelentette, hogy nem foglalkoztatja a társadalmi egyenlőség kérdése sem lokális, sem globális szinten. Ezen véleményének ismételt hangot ad, amikor szembe helyezkedik Buchanan (Buchanan, 2003.) egalitárius szemléletével, illetve értékeli Daniels (Daniels, 2007.) gondolatait; a teljesítményfokozó eljárások biztonsági kritériumait vizsgálgatja Daniels passzusaiiban. A terápiás eljárások alkalmazhatósága, legitimitásuk megítélése nem vezet az elméletek konfliktusához, de az egyébként normális individuális funkcionalitás befolyásolása tekintetében nem értenek egyet, mivel Harris szerint, a normális működés nem érdemel megkülönböztetett szerepet. Individualista nézőpontjából vizsgálja a kérdést, csak a funkcionalitás létezik, amely nívót morális kötelesség egyre magasabbra emelni. Álláspontja konzisztens a terápia-teljesítményfokozás látszólag szétválaszthatatlan dualitásának, feljebb megfogalmazott, eszméjével, de mégsem tartható. Egyfelől, ahogy Daniels is nagyon pontosan rámutat, az emberi szervezet rendkívül komplex rendszer, melynek apró módosításai nem csak egyetlen testi vagy szellemi funkcióra hatnak, hanem az egész szervezet dinamikus egyensúlyát érintik. Az emberi test működésének finomhangolása óriási adathemnyiségek feldolgozását kívánja meg, amit az aktuális számítási kapacitás nem tud kielégíteni, mi több, a biológia az összes befolyásoló komponens mibenlétével nincs tökéletesen tisztában. Másfelől, minden intervenció kockázattal jár, függetlenül attól, hogy terápiás, prevenciós, vagy teljesítményfokozó. Ugyanakkor a beavatkozások visszautasítása – nem terápiás vagy preventív célú eljárásoknál – nem hordoz veszélyeket. Egy idealizált, tudományosan rendkívül fejlett, világban Harris javaslata megfontolásra érdemes lehet, de jelenlegi ismereteink mellett felelőtlenség lenne olyan kísérleti módszerek elvégzése mellett pálcát törni, melyek kimenetele kétséges.

Harris tételeinek bírálata

Harris az előítélet-mentes emberi tulajdonságok közé sorolja a szubjektum nemi identitását, a hajszínnel, szemszínnel, stb. egyetemben. Kétséges azonban, hogy a nem valóban neutrális státuszú tulajdonság lenne. A nyugati civilizációban is tapasztalhatók eltérések a férfiak és nők közösségi megítélését illetően, a Közel-Keleten és Indiában ez a differencia sokkal jelentősebb. Vagyis, Harris tételei az Egyesült Királyság specifikus esetében talán elfogadottnak nevezhetők, de általánosítani nem volna tanácsos. Meggyőződésem, hogy a szubjektum identitásának központi eleme a nemi hovatartozás meghatározása, mert a társadalmi szerepvállalást jelentősen befolyásolja, ahogy azt is, a szubjektum milyen pozíciót tölthet be a családban, önértelmezése és biológiai adottságai összhangban vannak-e.

Harris gondolatmenetének másik gyenge pillére, hogy több alkalommal instrumentalizáló kontextusban beszél az emberi utódokról. A szülőkből megfogalmazódó vágy felismerése, és annak célirányos beteljesítése között a gyerekvállalás képez összekötést. Szóhasználatának konzisztenciája sem tökéletes, mert bár „épelméjű és decens személyekhez” [*sane decent person*] címzi gondolatait, mégis mesebeli toposzal operál. Az egészséges és szép gyermek utáni vágy valóra váltásával kapcsolatosan önmaga tündér keresztanyja akar lenni, aki saját kívánságait varázsütéssel valóra váltja. Szigorú értelemben ez a megközelítés nem instrumentalizáló, egyszerűen irreális, képzeletbeli. Mivel azonban a géntechnológust és tudományát illeti ezzel a metaforával nem szólíthat meg vele józan, racionális személyeket.

A gyermek nemének megválasztását mégis az individuális szabadság terebélyesítésébe tolja, és alaposan megfontolja végrehajthatóságának kondícióit. Példái azonban elhibáztak, akár a literes narancs dzsusz, akár a szvasztika esetében. (Vö. Harris, 2007. 146-147. o.) E tétel centrális tévedése azonban rövidlátóságából fakad. Az földi népességben a nemek megoszlásának az aránya csaknem állandó, ennek az egyensúlynak a megbomlását kockáztatja a nem választás lehetősége. Sajnálatos, hogy Harris a nemek arányának egyensúlyát azonosítja számosságuk egyenlőségével, mert ez nem csak félrevezető, de tájékozatlanságra utal. Téves adatok alapján erős tételeket megfogalmazni elhibáztak és értékelhetetlen.

Harris álláspontja azért igazán aggasztó – egyben plasztikus példát szolgáltat az aggodalomra okot adó gyakorlatra –, mert rávilágít a biotechnológia biztosította lehetőségek hétköznapi életbe való beszivárgásának valódi veszélyére. Ezt az aggályt Habermas, Sandel és Fukuyama is megfogalmazza, elkerülésének szükségessége mellett érveket hoznak fel. Harris gondolatmenete, a lehetőségek kihasználására vonatkozó explicit vágy megfogalmazása révén, eklatáns példája a konzervatívok félelmei realitásának. Amikor Harris azt állítja, hogy szubjektív ízlés dolga a gyermek nemének kijelölése, valótlanságot fogalmaz meg, nem lát túl saját vágyain. Továbbá, premisszái szintén helytelenek, szabadságkonceptiója és individualizmusa eltúlzott. Következésképpen, Harris konklúziója sem lehet helytálló, a teljesítményfokozó eljárások engedélyezhetőségét vagy ajánlott bevezetését illetően.

A halhatatlanság ősi vágyának gyökereiből táplálkozó toposzt Harris a teljesítményfokozás Szent Gráljának nevezi, és elérését valódi tudományos célkitűzésként fogalmazza meg. Kétségtelen, vágyával nincs egyedül, sőt komoly kutatólaborok fordítanak jelentős erőforrásokat az öregkori betegségek gyógyítására, illetve regeneratív orvosi eljárások kifejlesztésére. Harris azonban egy lépéssel tovább megy, megfogalmazza az öregedési folyamat végleges leállításának vágyát, mi több, annak elérését tényként tárgyalja, és következményeinek analízisébe kezd.

Argumentációja azon fordul meg, hogy posztulálja az életmentés [*saving life*] és a halál elodázásának [*postpone death*] fogalmi azonosságát. Következésképpen kijelentheti, hogy mindkét tevékenység ugyanazt a morális privilégiumot élvezzi, végrehajtásuk ezért megkérdőjelezhetetlen. Számos szemszögből tekintve tartható állítása, de mégsem kielégítő. Az életmentést általában terápiás értelemben használja, legalábbis morális imperatívuszát onnan meríti. Az életmentő beavatkozás eredménye – amennyiben sikeres – a halál elodázásához vezet. Ám a halál nem betegség, amiből ki kell gyógyítani az individuumot, hanem a született egzisztencia életciklusának vége.

Harris analógiája szerint, ugyanakkor a terhesség is betegség, aminek a gyógy módja a szülés beindítása, a kezelés mellékhatása egy életképes egyed megszületése. Eszmefuttatása tehát kategóriahibára épül, ezért konklúziója legalábbis kétes értékű.

Devizgáljuk meg részletesebben, hová is vezetne ennek az analógiának a továbbgondolása. A párhuzam szerint, a megtermékenyítés eltérő nemű individuumok egymásra ható fertőzése. A születendő individuum, terápiás mellékhatás. Az életképes egyed, ontológiai értelemben, nem önálló létező, a terhes nő gyógyulásának biológiai következménye. Tehát, minden szubjektum egy kezelés, ti. a szülés, révén lép a létezésbe, mégis olyan személlyé fejlődik, aki saját egzisztenciális állandósága elérésére törekszik. Nem volna több az ember, mint óriásra nőtt tumor, mely a gazdatestből kiszakítva önálló életre kel?

Harris elmélete tehát az emberi identitás meghatározó peremfeltételeit tagadja, a születés és az elmúlás tradicionális kereteit lemetszi, majd újraértelmezi azokat. A reprodukciós eljárásokat éppen úgy, ahogy az elhalálozást is gyártósoron képzelet el, szigorúan ellenőrzött és központilag irányított keretek között. Vagyis, sem reprodukciós jogokkal, sem a külső befolyástól mentes életkilátások jogával nem ruházta fel a szubjektumot. Szemlélete így önellentmondást mutat, ha az individualista perspektívát és központosított életkilátások elképzelését állítjuk szembe egymással.

A személyes identitás bővítésének perspektíváját – mind horizontális, mind vertikális értelemben – kifejezetten pozitívnak értékeli. A harrisi felfogás az élettartam jelentős meghosszabbítását, és a kognitív képességek minőségi javítását valós lehetőségként ragadja meg. De tanulmányozva az Alzheimer kórban szenvedők kórképét, a hosszú távú memória elvesztése, esetleges telítődése markáns hatással van a személyes identitásra, Harris szkepszise mit sem változtat ezen a tényen. A személyiség kialakulása, és fenntartása egyfelől, szükségessé teszi barátaink, családtagjaink, munkatársaink felismerését, továbbá szakértelmünk, tanulmányaink felidézésének, és alkalmazásának képességét. Továbbá szociális beágyazottságot is feltételez, a kommunikációs közösség legtöbb tagja számára. Nem jelenthető ki, hogy e feltételek egyikének sérülése vagy hiánya a személyiség szükségszerű átalakulásához vezet, de befolyásuk kétségtelen, hatással vannak a szubjektum viselkedésére, így környezetének megítélésére is.

Harris szerint, a hosszú élet megoldást nyújt a demográfiai és a gazdasági problémákra egyaránt. Vizsgálata egyáltalán nem reflektál az élettartam drasztikus növelésének esetleges árnyoldalaira, a pszichológiai terhelésre, az érzelmi élet sekélyesedésére, az emlékek kifakulására stb.. Sőt, megfogalmaz egy újabb meghökkentő állítást a személyes identitás és szubjektum testének szeparációját illetően. Feltételezi ugyanis az azonos testben élő, egymást szekvenciálisan követő identitások sorozatának lehetőségét. Ugyanabban a testben élő több eltérő identitás megjelenése kimeríti a tudathasadásos állapot definícióját, amennyiben *halandó* emberekről beszélünk. A harrisi értelemben vett halhatatlanok esetében ugyanez a szindróma miért jelentene mást, milyen hozadéka lennének az individuum számára? Ha elfogadjuk azt, hogy a személyes identitás formatív része kialakulásának folyamata és fejlődéstörténete egyaránt, akkor nem értelmezhető az időbeni sorrendiség különböző identitások szeparációjára. A tíz-, a hetven-, a százöt éves szubjektum identitásának egyaránt lényegi része megélt kora, nemi identitása, élettörténetének emlékei, családi, és szociális helyzete. Egy ötezer éves ember esetében az identitás fejlődési folyamata lényegesen nagyobb ívű, ezért vélhetőleg sokkal hangsúlyosabb lenne. Nem tartom plauzibilisnek, hogy az individuum élete egy adott pontján úgy határoz, hogy feladja korábbi identitását és egy másik kidolgozásába kezd. Értelmezésem szerint, a második és minden további, identitás nem lehet hasonlatos a szubjektum első identitásához. Mivel a szubjektum élettörténetének korai, rendkívül meghatározó szakaszával, nem áll közvetlen kapcsolatban, pusztán rárakódik az ősidentitás emlékezetére, valójában nem integrálja azt.

Konklúzió

Az eddig megfogalmazott kritikát összefoglalva, Harris abszolút elkötelezettsége a teljesítményfokozás módszereinek általános támogatása, és széleskörű bevezetése mellett igyekszik *minden* eszközt bevetni állításai igazolására. Az alkalmazott módszerek, az érvelési technikák, a felhozott példák, és a fogalmak újraértelmezése mégsem alkot plauzibilis, konzisztens egészet. Logikai hibák és erős csúsztatások tarkítják gondolatmenetét, ezért sem meggyőzőnek, sem megalapozottnak nem nevezhető. Az eszmefuttatás felépítése a feszesség látszatát kelti, rendre érinti a teljesítményfokozás és terápia témakörében felmerülő problémákat. A szöveg jól tagolt, folyamatos és összefüggő, reflektál a nemzetközi diskurzus legmeghatározóbb szereplőinek érvelésére. De Harris csak Sandel argumentációját veti alá részletes vizsgálatnak. Habermas és Fukuyama érveit lesöpri az asztrál konzervatívizmusára és komplexitására hivatkozva. Fukuyama analízisét mindössze egy rövid, nem melleleg helytelen, megjegyzésre méltatja. Kass nézeteit csupán azért boncolgatja hosszabban, mivel hasonlóságot vél felfedezni érveléseik között.

Harris gondolatmenetét jól jellemzi, hogy tételei és érvei kidolgozása során teljesen új perspektíva felépítésére törekszik. A legalapvetőbb fogalmak jelentéstartományának újragondolásából indul ki, majd kijelöli terminusai *helyes* értelmezését, és igyekszik ezeket a jelentéshorizontokat konzekvensen alkalmazni. Alternatívát kínál tehát az egészség, a betegség, a terápia, a teljesítményfokozás, a szabadság és az egyenlőség princípiumok definícióira, illetve megkísérli újraértelmezni a személyes identitás fogalmát. A maga számára kitűzött célt látszólag eléri, de időközben letéved a realitás ösvényéről. Szóhasználata ezért tűnhet egyszerre önkényesnek és következetesnek amellet, hogy definíciói rendkívül szigorúak.

A javasolt társadalmi, nyelvi, viselkedési, szemléleti, politikai, stb., változtatások szükségességének indoklása kétséges és szűkszavú. Motivációja az individuális szabadság, valamint az érdekek kiteljesítésének lehetséges maximalizálásban rejlik, és nincs tekintettel alternatíváinak társadalmi, kulturális és szociális konzekvenciáira. Értekezésének legszilárdabb pillére saját szemellenzős meggyőződése, személyes vágyainak valóra váltásának folyamatos hangoztatása mellett. Az argumentáció alapvetése megkérdőjelezhető továbbá irreális feltételezései miatt. Harris elképzelése szerint minden biotechnológiai eljárás, és valamennyi kísérleti stádiumban lévő kutatás az emberiség érdekeit szolgálja, kizárólag pozitív befolyást gyakorolhatnak a társadalomra, és hozzájuk fényében kockázatuk, költségvonzatuk elenyésző. Ez nem csak elrugaszkodott elképzelés, hamis fényben tünteti fel a kutatás-módszertani gyakorlatot, mind az aktuális, mind a közeljövő tudományos sikereit.

Következésképpen, Harris önevolúciót irányító vágyálma korszerűtlen elképzelés, kutatási fókuszba helyezése legalábbis elhamarkodott gondolat. A plurális, liberális, demokrácia megőrzése, valamint a modernitás fenntartása nem eshet áldozatul a privilegizált kevesek vágyai beteljesítésének, ezzel párhuzamban a géntechnológiai kutatások végleges betiltásának gondolata sem elfogadható. A fejlődés helyes irányát e két extrémítás között tanácsos kijelölni, jogokat, és köteleességeket tulajdonítva az individuum számára az önmegvalósításra, kiteljesedésre.

Irodalomjegyzék

- Buchanan, Allen; Brock, Daniel W.; Daniel, Norman; Wikler, Daniel: *From Chance to Choice*, Cambridge University Press, Cambridge Mass. USA, 2000.
- Daniels, Norman: Can anyone really be talking about ethically modifying human nature?, In: J. Savulescu, and N. Bostrom, Szerk.: *Human Enhancement*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- Dworkin, Ronald: *Playing God: Genes, Clones, and Luck*, In: Ronald Dworkin: *Sovereign Virtue*, MA: Harvard University Press, Cambridge, 2000.
- Fukuyama, Francis: *OUR POSTHUMAN FUTURE – Consequences of the Biotechnology Revolution*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2002. A vizsgálathoz felhasznált magyar fordítás: *Poszthumán jövődönk*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Habermas, Jürgen: *Die Zukunft der menschlichen Natur Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2001.; Negyedik bővített kiadás, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2005.
- Harris, John: *Enhancing Evolution – The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2007.
- Harris, John: *Wonderwoman and Superman: Ethics of Human Biotechnology*, Oxford University Press, Oxford, USA, 1992.
- Hobbes, Thomas: *Leviathan*, Penguin Books, London, 1985.
- Hume, David: *Értekezés az emberi természetről*, Gondolat, Budapest, 1976.
- Huxley, Aldous: *Brave new World*, Chatto & Windus, London, 1932.
- Kass, Leon: *Ageless Bodies, Happy Souls*, *The New Atlantis*, 1. szám. 2003. tavasz
- Locke, John: *Értekezés az emberi értelemről*, Osiris, Budapest, 2003.
- MacIntyre, Alasdair: *Hume on 'Is' and 'Ought'*, *Philosophical Review*, 68. szám. 1959. p. 451-468.
- Mezei Tamás: *Az embergép*, *Nagyerdei Almanach*, 2011/1, Debrecen (letöltés 2011. 06. 23. http://filozofia.unideb.hu/na/vol2011_1/2_2011.1_MT.pdf)
- Rawls, John: *Az igazságosság elmélete*, Osiris, Budapest, 1997.
- Russell, Bertrand: *Has Man a Future?*, Penguin, Harmondsworth, 1961.
- Sandel, Michael J.: *The Case against Perfection – Ethics in the Age of Genetic Engineering*, The Belknap Press, London, 2007.
- Sandel, Michael J.: *The Case Against Perfection – What's wrong with designer children, bionic athletes, and genetic engineering*, *The Atlantic Monthly* Volume 293, No. 3; 51-62. 2004/4 <http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/2004/04/sandel.htm> (letöltve: 2012. március 15.)
- Sandel, Michael J.: *Embryo Ethics: The Moral Logic of Stem Cell Research*, *New England Journal of Medicine* 351, 2004. július 15.